

ORSZÁG-VILÁG

KÉPES HETILAP

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:
BUDAPEST, V. KER., HOLD-UTCA 7. SZ.
Kiadja az Országos Irodalmi Részvénytársaság.

SZERKESZTIK:
Dr. VÁRADI ANTAL Dr. FALK ZSIGMOND

Egész évre ... 16 kor. Negyedévre ... 4 kor.
Fél évre ... 8 kor. Egyes szám ... 40 fill.
Diszpéldány egész évre 50 korona.
A vasuti állomásokon példányonként 50 fillér.

— TANULMÁNY. —

Széchenyi István gróf.

Irta Reich Péter Kornél.

Negyvenkilenc esztendeje lesz április 8-án, hogy:

Egy szó nyilalott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom;
Éreztük, amint a föld szive rezdül
És átvonaglik róna, völgy, halom.
Az első hír, midőn e szót kimondta,
Önön hangjától megdöbbené;
Az első rémület kétségbe vonta:
Van-e még a magyarnak istene,

„Széchenyi meghalt.”

Ezt az ódát olvasta fel Arany János az 1860. július 29-én tartott Széchenyi-ünnepélyen. Ennek felolvasása előtt tartott emlékbeszédet Eötvös József báró. Szomorú nap volt halála napja. Tavasz közelgett, de a nemzet nem remélt, a jövő zord láthatára elnémitotta az ajkakat s az is meghalt, ki csüggedni nemzete előtt nem tudott, de belső csüggedése lelkét mardosta. Mennyi gyötrelm, rejtély, sejtelem fűződik nevéhez, mennyi jótétemény, áldás és hála!

Zecheny Mihály, Pápa város alkapitánya és öcscse Tamás, 1563. évben Miksa királyhoz folyamodnak, mert birtokjogaikat igazoló okirataikat elvesztették és kérik, hogy legkegyelmesebben erősítse meg őket birtokukban. 1565. március 23-án kelt a megerősítő okirat, ezek az első nyomok gróf Széchenyi István őseire vonatkozólag. Azután a legragyogóbb sora következik a fénynek, rangnak és vagyonnak, melyekben a Széchenyieknek részük volt. Nevüket Szécheny községtől nyerték, eredeti nevük Sartor azaz Szabó, mely nevet Márton még viselte. Szabó Márton és Bán Sárától származik le az az ivadék, melynek sarja gróf Széchenyi István.

Széchenyi István gróf, Ferenc fia, anyja részéről a lelki mélységet és jóságot örökölte, atyjától a gyenge idegzetet s a nagy tehetséget. Széchenyi József gróf özvegye, később Széchenyi Ferenc gróf neje volt anyja, Festetics Julia grófnő. Fiatal éveiben, mint a többi mágnás, katona volt és zajos életet élt. A lipcei ütközet megnyerésében kiváló a része. Amikor atyja elmerül a vallásosságban, fia utazik s észreveszi, hogy mennyire elmaradt kortársaitól. Útját inkább egy telhetetlen lélek

okulásának lehetne mondani. Minél többet járt künn, annál jobban látta hazája és a külföld közti különbséget. Hol vagyunk ma, hol voltunk még akkor! Atyja túlzásba vitte vallásosságát, ő túlzásba vitte tanulni vágyát, szerelmét, egyben pedig nem tudott eléggé betelni, hogy szive ne dobogjon mind erősebben e szegény országért. A főhaditanács Széchenyinek azt mondja: »Sie haben zu viel Imagination.« És ők jellemezték legjobban. Lelki életében már átélt mindent, amikor csak kezdett valósulni az életben ábrándja. Szerelme? A huszár kapitány kétségbeesése, mert egy tizenhatéves leány nem jelent meg az ablaknál, amikor tudta, hogy ő arra fog menni. Ez

ok volt a kétségbeesésre. Naplói jeremiádk s a kishitűség jelképe. Ez az elme, aki lobogó fátylaként világított a nemzet sötét korszakában, ez az elme a nők miatt sokat szenvedett. Lelke érzékenysége a legkisebb bántódást megsiratta. Ott is megbántást vélt, ahol még nyoma sem volt. Amikor hizni kezd, magát vizibetegnek mondja »Önismeret«-ében. Szabad-e, nem-e, véték-e szellemének, aminek én hódolok, nem tudom, de Széchenyi Istvánt Seilern Crescentia grófnő tette azzá, ami. Tudjuk, mert tudnunk kell, hogy ki volt e nő, ki annyira lekötötte évtizedekig Széchenyit, felébresztette geniejét. Gróf Zichy Károly neje, ki uránál több évtizeddel volt fiatalabb és két gyermeknek az anyja. 1825-ben, amikor leteszi az akadémia alapkövét egy évi jövedelme árán, még mint huszárkapitány jelenik meg a táblai ülésen. Futó tűz nem gyorsabb, mint volt ez az ado nány, elterjedt a híre s akik Steferl-nek szólították őt, kezdték becsülni. Metternich herceg, aki őt eddig becsülte, kezdte kerülni. A végletek érintkeznek. Ahol jár, ahol utazik, egy név van ajakán: Crescentia. Jólétéért imádkozik, hajtja »örült szenvedélye«. »Utálja életét s mégis irtózik a haláltól.« 1829-ben eltökéli: »Fölhagyok a jeremiádkokkal, lamentálással, de földi utamon minden lépés, életem minden perce, a legmagasztosabb, legönzetlenebb, legtisztább szerelemnek legyen szentelve, melyet férfi valaha érzett egy nő iránt.« »Szép föltétel, de nehéz megtartani annak, ki nem ismeri a szerelem hatalmát.« Várja, hogy elérkezzék a nap, amikor őt fogadnia kell s akkor »Cr. nem fogadott el. Két hosszú hónap, míg én a percekét és másodpercekét számlálgattam, ő elzárta előlem ajtaját... Vajjon mentő angyalom-e, vagy rontó dámonom?»

Sokszor neveltségessé tette magát túlzott rajongása miatt. Férjes nőt szeret, ki látszólag viszont nem szereti. A híres Albach atya megvigasztalja, hogy állítsa helyre lelki egyensúlyát. Síriratot készítet magának: »Ici git le meilleur citoyen, le plus fidèle amant.«

Megjelenik »Hitel«-e. Első akar lenni, aki Zichyéknek ezt a hirt megviszi. »Az asszony nem fogadhatja, öltözködésével van elfoglalva. — Pisztoly.« Megírja

István Széchenyi

Gróf Széchenyi Istvánné szül. Seilern Crescentia grófnő.

1830-ban végrendeletét, ekkor jelent meg »Hitel«-je is. Egyik hírnevét növeli, a másik tény le akarja rombolni. Tény? Irás, mely még sokszor ismétli ugyanazt — mégsem ő hajítja végre magán — hanem végrehajtják. Kik? Akiknek érdekében volt, hogy — ne éljen. Jellemző Crescentiára, hogy egy medaillont küld Széchenyinek, neki szánta »halála után«. Német felírása: »Nur Veredlung und Hungarns Wohl, Sey der Zweck der uns verbindet. — Wenn alles wankt, bleibt Glauben«. Tehát Magyarország jóléte és nemesedése legyen a cél, mely kettőjüket összeköti, s ha minden elvész, maradjon meg a Hit.

Ez az asszony megírta észrevételeit a »Hitel«-re piros írónnal. Figyelembe vette, megköszönte, többet nem írt, mint a legelőkelőbb cenzorokéira.

Ha valaki átolvassa azt a harminc kötet barna bőrkötésű naplóját, melyet rendszerint németül a legapróbb betűkkel írt, átérzhető Széchenyinek élete minden pillanatát. Egy odavetett szó, egy megjegyzés elég ahhoz, hogy érezzük, mily fergeget süvített át az ő lelkén. Két szekér után futott, mely nem akarta felvenni: Magyarország és Seilern Crescentia.

Mind a két szekér felvette aztán, amikor már nem volt újhodás. A »Kelet népé«-ben atyja után kesereg. Mikor ő azt írja, már érzi, hogy mi volt az a névtelennek látszó bú, mely rágta atyja lelkét, s a miért az a vallás karjai közé menekült s ott vesztette el egészen hitét. Aki olvassa a »Stadium«-ot, tisztán lebeg előtte Széchenyi lángelméje. Utópiának hitték kortársai minden fejezetét s ma láthatjuk, hogy minden betűje az életben vérré vált. Egy férfi, aki mágnás, és eddig grata persona a bécsi udvarnál, az kezdi zászlaját kibontani, hirdetni oly eszméket és terveket, miket az istenadta magyar nép szájátva hallgatott. Nem hiába Berzsényi volt kedvenc költője, ez az ember tudta, hogy a romlásnak indult magyar alszik, de nem halt meg s amikor az utolsó nemesi felkelést leverték s a nemzet sirva vonult oduiba, egy férfi, kit a szerelem és haza utáni vágy emészt, sarkát a földbe szoritja s egymaga akarta megállítani a hömpölygő áradatot, amely megállt 1848-ig. A gőzhajó, lóverseny, alagút, gazdasági intézetek, nemesi kaszinó, lánchid, a malmok, a Tisza-szabályozás s mind a többi számtalan terv az ő agyában fogamzott meg. Őt, akit London legúribb társasága fogadott délután, délelőtt átvittözve a gyárakba ment, nézte, tanulmányozta a gépeket s mindenből a magot hazahozta, elültette, ápolta, hogy terebélyes fáva legyen, de gyümölcsseit más szakította le egy ideig, mely után jött az ébredés, a munkálkodás. A katonai pályáját ott kellett hagynia, mert írt és mert poli-

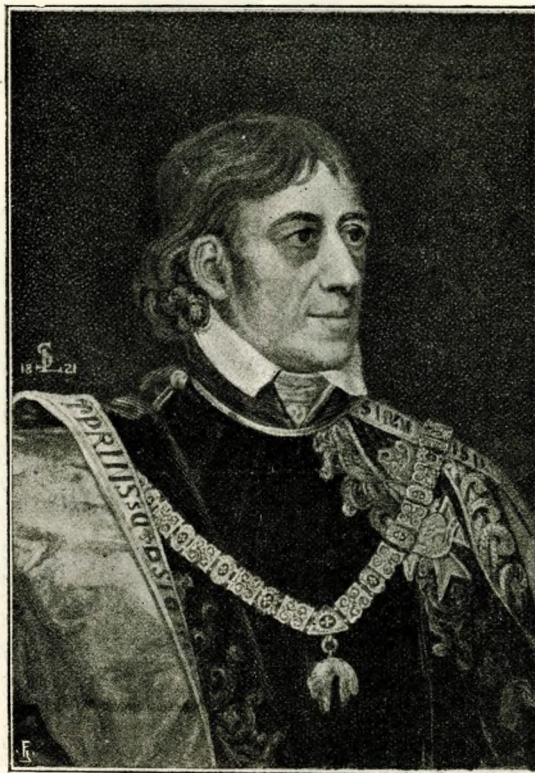
tizált. Kapitányi rangnál tovább nem tudta vinni. Nem ismerték el tehetségét. Mily szerencse! Ha ő tábornokká lett volna, ki tudja, hol volna ma Magyarország tényleg és jogilag is. Széchenyi írásában is rapsodicus volt, nem türt fegyelmet maga felett. Nem volt vezére egy csoportnak, jöttek utána azok a kevesek, akik megértették s volt idő, mikor az »Árvizi hajós« is elpártolt tőle. Érezte elhagyatottságát. Meg akarta akadályozni a nap lenyugvását, hogy a míg tettét be nem fejezi, ne boruljon sötétség az országra. Sötétedett, de lángelméje egy ideig sugározta a fényt, amelynek fényében egyesek, különösen Kossuth, érezte már a diadalt, de ennek egyénisége erősebb volt, minthogy felajánlotta volna, hogy együtt dolgozzanak. Céljuk egy lett, de eszközeik különbözők. Egyik erőszakos, a másik okos volt. Elsőnek az eredménye volt: gróf Batthyányi Lajos és a tizenhárom halála, a másiké: a hatvanhetes kiegyezés. Kossuth túlbecsülte a nemzet erejét, Széchenyi átlátta, hogy mennyi erő áll rendelkezésére s elakadt szívére is, amikor Kossuth kibontotta forradalmi zászlaját. A nép ujjongott, örömrivalgást vert vissza a Tatra s a Kárpátok, egy erőlködő ember halálordítását nem tudta meghallani a milliónyi tömeg, mely azon igyekezett, hogy túlharsogja a menny dörgését is...

1829-ben egy angol írja Brunswick Teréz grófnőnek, Beethoven »halhatatlan szerelmesének«:

»Lenne csak önöknek tíz olyan emberök, minő gróf Széchenyi, kinek nevét aranybetűkkel szeretném írni, Magyarország felvirágoznék s egyike lenne Európa számottevő nemzetének.« Ez is, Crescentia is buzdították őt. Tegyen, alkosson, akkor, amikor úgyszólván a talaj lába alatt és Bécs »rebellis«-nek kezdi nevezni.

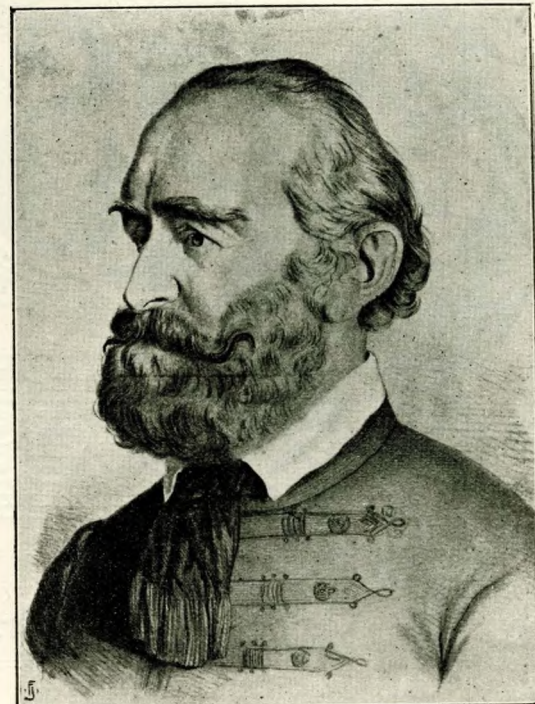
Mily lélek az, aki a Vaskapu és Tisza szabályozásánál, hidegben és zivatarban, testi szemeivel nézte a nehéz munkát — lelki szemei szeretettel csüngtek imádoztán s ő mégsem érezte, hogy megnyugodhatik, hogy most már a nő is bámulja s talán szereti is. Ki veszi zokon, hogy Seilern Crescentia úgy tett, miként a naplókban írva vagyon. Miként tett volna hét gyermek anyja és férjes nő? Nem érdemel-e már e miatt is olyan hírt, hódolatot, mely őt ma környezi?

1836. február 4-én esküdött örök hűséget Széchenyi régi bálványával, Seilern Crescentiával. Mily hosszú megpróbáltatás, mily kitarás! Siker koro-

Gróf Széchenyi Ferenc.

(Reich Péter Kornél gyűjteményéből.)

Gróf Széchenyi István 1860-ban.

(Reich Péter Kornél gyűjteményéből.)

na tüzelt itt is, ott is. Széchenyi ekkor negyvenöt, Crescentia harminchétféves. Aztán jöttek a szomorú napok. A nemzet megérett a reformra, de a békés úton való kibonyolódásra. Kossuth a tűz, a láng embere, nem tudott várni, a nép fel volt csigázva. Széchenyi ekkor élte élete legszomorúbb napjait s ha hitvese nem fonta volna át gömbölyű karjával a lángeszű férfi fejét, már régen bekövetkezett volna — Döbling. Rémlátásai kinezak. Ezek pedig nem voltak alaptalanok. Előre látott a jövőbe, mint a világító torony fénye a zúgó tengerre. »Agyvelőm napról-napra érettebb lesz a tébolyra. Azt képzelem, el vagyok átkozva. Vannak pillanatok, amikor kételkedem, hogy jó volt-e fellépnem a »Hitel« és »Kelet népé«-vel. Két hét óta mindennap 3 órakor ébredek. Örülési agónia 7—8 óráig, aztán félálomban felkelek. Éjeim nyomorultak, elveszett ember vagyok... Bánat, kétely, örütség s minden keresztül-kasul megy rajtam. Bélával és Ödönnel vízbe szeretném magamat fulasztani.«

És mégis, amikor a lánchid építésekor Béla fiával a Duna vizébe esett a csónakból, hogy örült életük megmentésének, csak rossz ómennek vélte a hidra nézve. »Pisztolylyal szeretnék véget vetni életemnek.«... »A halál oly rémületesnek tetszik előttem, mily sötét lesz körülöttünk.«... »Nem volna-e okosabb pisztolyt ragadni?« »Fejem, fejem! A halál ajtaja előtt áll!«... »Több megboldulok... Oly zord életem van! Meghalni, az kell csak nekem.«... »Tisztán érzem, elvesztem eszem.«... »Mégfagyni érzem a vért ereimben. Vége van az ügynek, végem van nekem is. Már benne vagyok a téboly ösvényében!« »Három nap óta lázban vagyok (1848. január). 15-én meghalok.«

A nemzet felkelését az önkény ellen ismerjük. Minél közelebb ért a forradalom kitöréséhez az idő, annál zaklatottabb lett Széchenyi lelke. Kérte Kossuthot, hogy ne akasztassa fel. Széchenyi Budavára megrohanásakor izgatottan futott haza: »Én a csillagokból olvasok — kiáltott fel könnyezve. Vér és vér mindenütt. A testvér a testvért, népfaj a népfajt fogja lemészárolni engesztelhetetlenül és örülni. Keresztet rajzolnak a házakra, melyeket le kell égetni. Pest oda van. Száguldó csapatok dülnek szét mindent, mit építünk. Ah — az én füstbe ment életem! Az égbolton lángbetűkkel vonul végig Kossuth neve — flagellum dei.« 1848. szeptember 20-án dr. Balog Pált Széchenyi magához hívatta, házi orvosa volt. Ennek sikerült rábeszélnie, hogy hagyja el Pestet, s ő elkíséri Bécsbe. Ebbe Széchenyi

beleegyezett. Vörösvárt Széchenyi kiugrott a kocsi-
ból s neki vágott a földeknek. Esztergomban a
kocsijából pisztolyát kivette s nagynehezen akadályozták meg az öngyilkosságban. Erre nekiiram-
lott a Dunának, a hajóhídról a vízbe ugrott s ki-
húzták. »Minő bolondot tettem, ezek az emberek
mind tudják, hogy jó úszó vagyok«, szolt kacagva.
Mosonyban a Fő-utcán végig futott s azt kiáltotta:
»Ég... ég«. Kezeit, lábait meg kellett kötözni s vitték
Döblingbe. Dr. Görgen, dr. Gusmann és dr. Goldberg
voltak orvosai. Járt kertjében, beszélgetett. Májbaja
is kinozta. Sárga csizmába, zöld magyar nadrágba
és piros attilába öltözködött. Éjjelei álmatlanok.
Sakkozott szüntelenül. Azok, kik szórakoztatták e
játékban, megőrültek. Öt évig nem fogadott senkit,
— nejét sem. Az első volt Lonovics érsek. Papir-
föveget hordott, melyet vörös, kék, sárga, zöld
szelletekből font össze. Ő maga nevezte »bolond
sipkák«-nak. A Bach-korszak in floribus volt. Értesült
minden politikai eseményről. Mindent olvasott. Ő a
gócpontja a nemzeti életnek. Oda vándorolt min-
den magyar ember, tőle kérdeztek véleményt s ő
adott is. Félt az osztrák titkos kémektől. Kecse-
méti Aurélt pölöskei gazdatisztnak nevezte, így
jelentették be, hogy az osztrák kémek mit se sejtse-
nek. Szolgái: Bichler Sebestyén és Brach Jakab,
állítólag hű emberei. Mikor aztán a nemzet a leverés
után, megfogya bár, de törve nem, mozgott, erélye-
sen lépett fel az osztrák kormány, mert már azelőtt
is Széchenyi tudára adta Thierry: »Az örültek
háza megszűnt ránézve menedékhely lenni.«

1859-ben jelent meg Széchenyi »Sárga könyv«-e,
»Ein Blick auf den Anonymen Rückblick« címmel
»von einen Ungarn«. Széchenyi Béla gróf leírta e
könyv történetét. Londonban szedték ki. A kézirat
Széchenyi Béla másolta le és ivenként csempészték
be az országba, ebben része volt Rónay Jácintnak
is. Keresték a gúnyirat szerzőjét, bár tudták, hogy
csak egy ember írhat így: az, ki örültek házában
volt, — a legnagyobb magyar.

1860. március 3-án házmotózást tartott a kor-
mány. Falk Miksa írja a »Magyarország« 1861-iki
folyamában: »Ő — Széchenyi — igen komor volt;
csupa rémeket látott és erősen hitte, miszerint őt
magát és mindnyájunkat, kik hozzá jártunk, egy
éjjel hüvörsre fognak tenni.« Széchenyi a megnyug-
tató szavakra felelt: »A mai időben bezárásra nem
kell ok, csak zsandár és börtön, — e kettő
pedig elég bőven van.«

Az osztrák kormány leiratot intézett az Akadémiá-
hoz, az alapszabályok módosítását követelte, külö-
nösen ezt a pontot kívánta törölni: »Az akadémia
célja a magyar nyelv művelése.« Széchenyi levelet
írt a tudós társaságnak, ezt is konfiskálták.

Bach-Kempelen elbocsátása után báró Hübner
lép be a miniszteriumba, még rosszabbra fordult
az ország sorsa. Senki sem engedett, legkevésbé
Széchenyi István.

Az előbb említett házmotózás a döblingi téboly-
dán kívül, az ifjú Széchenyi grófok lakásán, Falk
Miksinál, Hollán Ernőnél és Kecskeméti Aurélnál
történt. Negyven flakker és nyolcvan hivatalnok mű-
ködött. Elvittek minden gyanusát, már pedig akkor
gyanus volt minden és mindenki, ami és aki élt.
1860. április 8-án Széchenyi halott. Halva találták
zsölleszékében, szétzúzott koponyával, ölében idegen
pisztoly. Görgen, az igazgató értesítette a döblingi
rendőrbiztost. A hivatalos emberek öngyilkoságnak
jelentették az esetet. Annyi tény, már a fenmaradt
orvosi látélet szerint, — hogy a lövés a koponya-
csonton a balszemgödörben közvetlen közelből történt,
ami miatt durranás nem hallatszott. A Széchenyi
elleni nyomozás eredménye alig adott volna alapot
Széchenyi megbüntetésére még az osztrák Btk. 532.
§-a szerint is.

Azt tudta az osztrák kormány, hogy Széchenyi
1848. óta paranoiás, tehát tettét még akkor sem
lett volna szabad beszámítania, jöllehet Sperling és

Gróf Széchenyi István találkozása Döblingben Jósika Sámuel báróval. (Reich Péter Kornél gyűjteményéből.)

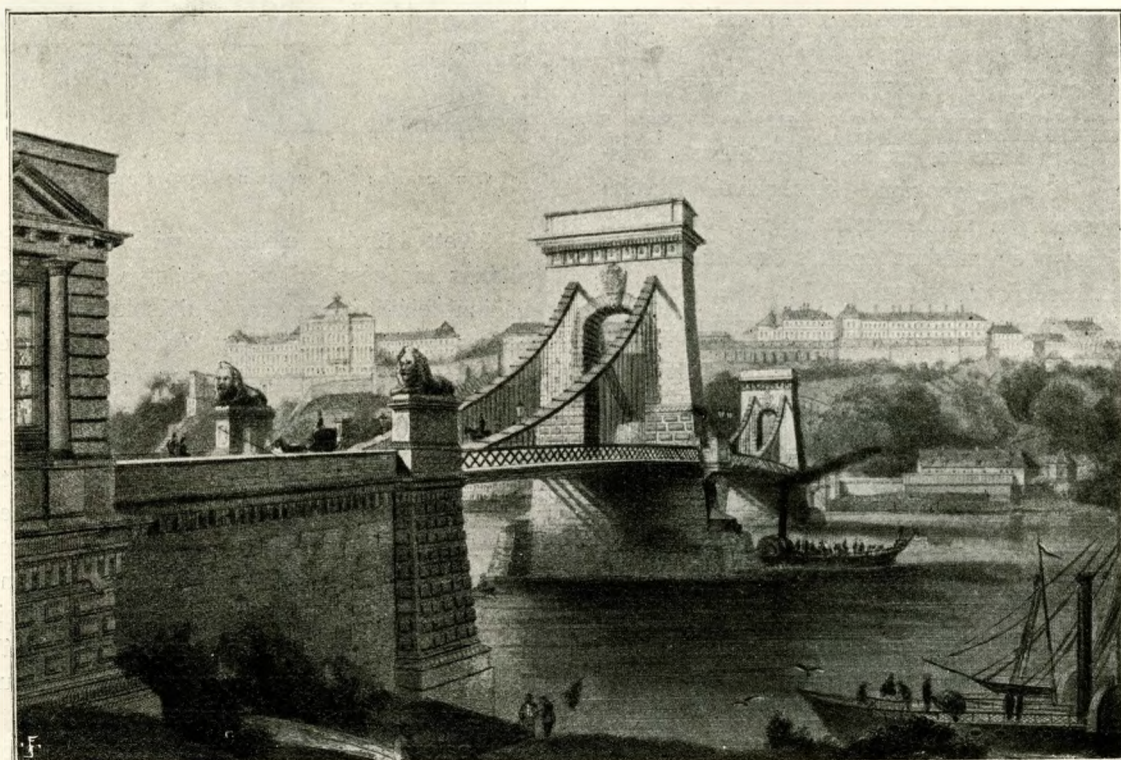
Thierry megfenyegették, hogy számára már nem mende-
kéhely a tébolyda. Az egész támadást egy beteg
ellen intézték. Halálakor megjelent lapok nem hall-
gatták el a gyanút, hogy Széchenyi nem önkezével
vetett véget életének. Görgen és a többi orvos ellen
pro forma nyomozást indítottak, hogy kiderüljön,
mi módon követhettek el azok ily nagy elővigyá-
zatlanúságot és hogy került pisztoly a beteghez.
Görgen vallomása szerint, ő Czapka udvari taná-
csoshoz fordult, hogy engedtesse meg Széchenyi-
nek más intézetbe való átvitele, mert a látogatások
mind sürűbbek lesznek. Görgen azt vallja: »Fiai
évek óta megszokták, hogy a beteg megbizását
pontosan teljesítsék. Mindennemű tárgyakat, köztük
lőfegyvereket is hoztak hozzá, részint elajándéko-
zás, részint megmutatás céljából, s ezek ott hever-
tek szobájában. Fiait megkérdeztem, hogy elvitték-e
mind az odavitt fegyvereket, amit ezek megerősí-

tettek s hozzátették, hogy magukra vállalják a
felelősséget minden, a házba hozott fegyverért.
Ápolói valószínűleg lőszerszámot szereztek be. Így
madársörétet is, melyet a beteg vastollak tisztoga-
tására egy kis üvegben tartott.

Brach és Bichler szerint a beteg az első roham
után mindjobban lett — a házmotózásig. Akkor
nem evett és nagyon szomorú volt. Előtte való nap
gróf Zichy Géza és Kiss technikai hallgató tettek
nála látogatást. Utóbbival sakkozott s ez mondta,
hogy a gróf mesterileg játszott. Az ajtót bezárta
Brach és a kulcsot magához vette.

Igaz ugyan, hogy Széchenyi naplója mindenütt
öngyilkosságról szól. Igaz, hogy a halált hívta, de
mindig, ha közel volt, »gyáva« lett.

Az események lezajlottak, a forradalmat letipor-
ták. Széchenyi döblingi írásai pedig névtelenül
jelentek meg, szerzőségét bizonyítani a kamarilla

A Lánchíd 1850-ben. (Reich Péter Kornél gyűjteményéből.)

nem tudta. Széchenyit barátai értesítették, hogy baja nem származhatik. A kamarilla szemében szálla volt Széchenyi, aki a tébolydában jobban és észszerűbben irt és cselekedett, mint bárki azon kívül. El kellett tenni láb alól. Fiai a fegyvert nem ismerték fel, az előttük ismeretlen. Szolgái nem hoztak volna neki, ha meg is akarta volna azokat vesztegetni. Halála meglepetést sem okozott. Továbbá megerősíti a gyanut, hogy Széchenyit a kamarilla gyilkoltatta meg, hogy az öreg Brach Jakabot, Széchenyi hiv szolgáját, midőn a grófi család temetéséről visszaérkezett – halva találták. Állítólag szivszélütés vetett véget életének. Ehhez sok szó fér.

Dr. Goldberg másod orvos Mödlingben agyonlőtte magát. Az se bizonyos, hogy öngyilkos lett-e vagy sem. Az államcél sok eszközt megenged.

Dr. Görgen. mielőtt a törvényszék elé állhatott volna, hogy ártatlanságát igazolja, nehogy ártatlansága és vétlensége kiderüljön, — útban volt. Dr. Görgen néhány nappal a törvényszéki főtárgyalás előtt meghalt. Halálának oka ismeretlen!

Groszt, a gróf komornyikját, aki harminc évig szolgálta urát, állítólagos téboly miatt, elmeorvosintézetben helyezték el, ahol nemsokára meghalt. Nem tudni, örült volt-e?

Kiss technikai hallgató, akivel Széchenyi mindig sakkozott tébolydába került.

Dr. Gusmann leírta a maga egyszerűségében Széchenyi életmódját a tébolydában. Egyedüli ember a gróf környezetéből, akire gyanu nem háramlik és a kamarillának sem volt gyanus. Ennek az volt a szerencséje, hogy dr. Görgenel összeszólalkozván, őt 1858. szept. 16-án otthagya, szolgálatából kilépett.

A Magyar Tudományos Akadémia címképe.

Jeligéje: Borura derü. (Reich Péter Kornél gyűjteményéből.)

A tömeges halál egy titokzatos kimulás után mindig azt az árnyat veti, hogy ott sokan tudták az igazat, tehát sokat kell elhallgattatni. Tény az, hogy sohasem derül ki, hogy ki adta a gróf kezébe a fegyvert, hogy ki volt az, aki közben járt, hogy a fegyver odaadassék, vagy ki ölte meg a grótot, mert az, hogy ki volt az értelmi szerzője, ma már bizonyos . . . Elmúlt az a kor, hol érdemes volt küzdeni, — kimult e korról egy, aki a második honalapító s akinek a sírját néhány rabló a czenki sírboltban kirabolta.

Nem érdektelen megemlíteni ezúttal 1904. szeptemberében felmerült azt a kérdést, hogy ki látogatta meg 1860. áprilisában a nagyecenki kastélyt. Laucher, a grófi kastély gondozója meséli, hogy

1860. április első napjaiban megjelent éjszaka egy férfi, kiben urát, gróf Széchenyit vélte felismerni, aki nem beszélt senkivel, szobájába zárkózott és kis idő múlva újból távozott. Kocsija várta. Falk Miksa kizártan tartja, hogy Széchenyi eljöhett volna, egyrészt mert Széchenyi ekkor már egyedül alig birt járni, másrészt a tébolydából el nem távozhatott észrevétlenül. Pompéry Aurél ezt maszkirozott bécsi rendőrügynöknek mondja és ez az egyedüli helyes megoldás, mert abban, hogy valaki ott járt, Laucher szavahihetősége miatt, nem kételkedhetünk. Az összefüggés a következő. A bécsi kormány előre elhatározta, hogy meggyilkoltatja Széchenyit. Egyrészt minden gyanut el kellett háritani, hogy ő cselekedtetni, másrészt valószínűsíteni akarta, hogy öngyilkos lett. Házkutatás történt a gróf halála előtt Döblingben, tehát ezt indító okként eszelték ki Bécsben. A gróf fegyverhez nem juthatott s a házkutatás okozta félelmet elég oknak tartotta a kamarilla, hogy a gróf halálba menekülése érthető legyen. Egy rendőrügynök Széchenyinek öltözve ment Nagy-Czenkre nem is kutatni, motozni, mert nem említették sohasem a gróf hozzátartozói, hogy valami eltűnt volna. E réven akarták a nemzettel elhitetni, hogy Széchenyi fegyverért sietett haza Czenkre, mert másképp fegyverhez nem juthatott volna. Amde a hazuról elvitt fegyvert fiai felismerték volna. Nem sikerült a kamarillának kikürtöltetni a látogatást Czenken, mert erről, akkor is, ma is kevesen tudtak és tudnak. Az előadotakhoz egyebet nem fűzök, ennél több adat nem kell, hogy igazoljam, miszerint *a legnagyobb magyar idegen kéz által okozott erőszakos halállal mult ki.*